

SAFAHAT'TAN SEÇMELER KADER-TEVEKKÜL

Zülfî GÜLER¹

ÖZET

Kader, irade ve tevekkül hakkında İslam düşünürleri çok tartışmış ancak ortak bir görüşe var(a)mamışlardır. Akif de bu kavramlar üzerinde düşünmüş ve görüşlerini dile getirmiştir. Osmanlı ve diğer Müslümanların bu kavramlara nasıl baktıklarını, inandıklarını ve bu kavramları nasıl anlayıp yaşadıklarını şiirlerinde dile getirmiştir. Biz de Akif'in bu konulardaki düşüncelerini ve söylediklerini açıklamaya, daha doğrusu aktarmaya çalıştık.

Anahtar kelimeler: Akif, kader, tevekkül, irade, ihtiyar

SELECTIONS FROM SAFAHAT DESTINY-RESIGNATION

ABSTRACT

Although fate and related willpower have been widely discussed by Islamic thinkers about the issues of trust, there is no common opinion and conclusion. Akif also spoke a lot about fate and trust; He explained the historical, religious, moral, social and political aspects of destiny and trust, the psychological effects of Islamic societies, especially the Ottoman Muslim people. She showed how it affected the Ottoman state administration. How was fate and trust in understood by Muslims? How should it be understood? He gave answers to his questions. We tried to explain, or rather, to convey what Akif was saying and saying on these issues.

Key Words: Akif, destiny, resignation, will, freedom of choice

¹ Prof. Dr. Emekli öğretim Üyesi, gulerzufi23@gmail.com

GİRİŞ

Kader ve Kaza: *Allah'ın yarattıklarına ilişkin planını ve tabiatın işleyişini gerçekleştirmesini ifade etmek üzere literatürde kader ve kaza kelimeleri kullanılır. Bu iki terim âlimlerce farklı şekillerde tanımlanır. Sözlükte “gücü yetmek; planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek; rızkını daraltmak” gibi manalara gelen kader, “Allah'ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi” diye tarif edilir. “Hükmetmek; muhkem ve sağlam yapmak; emretmek, yerine getirmek” anlamlarındaki kaza ise “Allah'ın nesne ve olaylara ilişkin ezeli planını gerçekleştirmesi” şeklinde tanımlanır (Yavuz 2001a: 58).*

Kader (yazgı), evreni, evrendeki tüm varlık ve olayları belli bir nizam ve ölçüye göre düzenleyen ilâhî kanunu ifade eder. “Bir şeyin mahiyet ve niteliklerinin yanı sıra var oluş zamanı ve mekânını belirlemek” demek olan takdîr de kaderle eş anlamlı olup bazen onun yerine kullanılır (Yavuz 2001a: 58).

Kader, insanların yaşamındaki bütün olayları önceden belirleyen doğüstü bir gücün varlığına ilişkin dinsel, idealist anlayış. Zamanla, Kader, dünyayı yöneten en yüksek adalet olarak görülmeye başlanmıştır. Hıristiyanlıkta Kader, “ilahi takdir”, yüce bir güçtür. Bütün modern dinler kaderi Tanrı yazgısı olarak görürler. Kader, bireylerin ya da ulusların yaşamlarında olayların üst üste yinelenişini belirtmek için de kullanılmaktadır (Frolov 1991: 251).

Allah, yarattıklarının ve yaratacaklarının bütün vasıflarını önceden bir plan hâlinde belirlemiştir. İnsan açısından söylersek: o kişinin ne zaman, nerede dünyaya geleceğini, fiziki ve ruhsal yapısının nasıl olacağını, hangi düşünceleri ve inançları benimseyeceğini, nasıl yaşayıp nasıl öleceğini, hayatında hangi olayların olacağını, rızkını, kazancını, ailesini... bütün durumları belirlemiş ve levh-i mahfuza kaydetmiştir. İnsan, Allah'ın kendisi için yaptığı bu plana göre yaşar. Demek ki kader, Allah'ın yarattıkları için yaptığı plan, kaza da yaratılışın, yaşayışın, olayların o plana uygun olarak meydana gelmesidir.

Fitrat: Fitrat da kaderle ilgili bir terim olup aynı anlamda kullanıldığı görülür. *İnsanın doğuştan sahip olduğu bütün özelliklerini ifade eden bir terim. Fitrat, insanın hem ruhi hem de fiziki bakımdan yaratılıştan sahip bulunduğu temel özelliklerini ifade eder (Hökelekli 1996: 48).*

İrade (İstenc): *Sözlükte; “seçmek, istemek, yönelmek, tercih etmek ve karar vermek” anlamlarına gelen irade terim olarak, “Allah'ın veya insanın ilgili seçeneklerden birini seçip belirlemesi, tayin ve tahsis etmesi” diye tanımlanır (Apaydın 2000: 575-576).*

Özgür istenc (İrade-i cüziye): *İstencin özgür oluşu; insanın isteme ve karar verebilme özgürlüğü. Din felsefesinde: Tanrı istenci (irade-i kulliyeye) karşısında insanın istencini (İrade-i cüziye) dile getirir (Akarsu, 1975: 138). Demek ki iki ayrı irade kavramı vardır; biri Allah'ın iradesi (irade-i külliye, takdir-i ilahi), insanın iradesi (irade-i cüziye)dir. Takdir-i ilahi ile ilgili tarifler yukarıda verildi. Şimdi de yine Allah'ın insana takdir ettiği irade için verilen tanımları sıralayalım.*

İrade: Bir davranışı tercih edip gerçekleştirme gücü anlamında terim. Sözlükte; "istemek, dilemek" anlamına gelen irade, terim olarak "nefsin yapılması gerektiğine hükmettiği bir işi, bir amacı gerçekleştirmeyi istemesi, ona yönelmesi veya canlıyı, kendisinden değişik mahiyetteki fiillerin doğmasını sağlayacak bir duruma getiren nitelik. Yahut bir fayda elde etme inancının ardından doğan eğilim. Bir zorunluluk söz konusu olmaksızın -yapılması veya yapılmaması- mümkün olan bir hususta iki taraftan birini tercih etmeyi gerektiren sıfat" gibi değişik şekillerde tanımlanmıştır (Çağrı- Hökelekli 2000: 380). İrade; arzu, ihtiyaç ve ümitten meydana gelen bir güçtür.

İrade (istenc): 1- İtici güç: Yapabilme gücü; özgürlüğünü içinde bulunduran isteme. 2- Bilinç yetisi: İnsanın tasarımları ve görüşleri üzerinde bilinçli bir düşünüp taşınma ile seçerek ve tavır alarak eyleme karar verme yeteneği. 3- Duygu ve eğilimlere değil, usa dayalı isteme; usa uygun bir erek ve amaç koyma yeteneği; İsteme ve eylemleri usla belirleme gücü. 4- İstenilmiş olanı gerçekleştirmeğe karar verme ve yerine getirme gücü. 5-Yaşamın özgür, ussal bir öyle kendini bilinçli olarak gerçekleştirme (Akarsu, 1975: 101).

Tasavvufta irade düşüncesi ise şöyledir: *Arapça, istemeyi ifade eder. Kaşanî, bu terime şu tanımları getirir: Hakikat çağrısına icabet etmeyi gerekli kılan, kalpteki muhabbet ateşinden bir kor parçası. İrade hakkındaki diğer açıklamalar şöyledir: İnsanın bir şeye inanması, sonra ona azmetmesi, daha sonra da onu istemesi; tam anlamıyla Hakk'a yönelmek, halktan yüz çevirmek ki bu, muhabbetin başlangıcıdır* (Cebecioğlu, 2005: 176). Buradan iradenin İlahi aşkı ifade ettiği anlaşılıyor.

İhtiyar (Özgürlük): İrade ile yakın anlamı olan bir terimdir. Özgürlük:1- Bağlı olmama; dışarıdan etkilenmemiş olma; engellenmemiş olma; zorlanmamış olma. 2- Her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi istencine, kendi yasasına, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi (seçme özgürlüğü). 3- İnsanın kendi istemesi, kendi istenci ile eylemde bulunabilme olanağı; insanın dıştan engellenmeden etki yapabilmesi (Akarsu 1975: 138).

"Hayr" kökünden gelen "ihtiyar" ise birden çok davranış şekilleri arasında en hayırlısını, en faydalısını seçme, ayırt etme iradesi ve karardır. İhtiyar, bir dış zorlama olmadan kişinin kendi inanç ve kararına göre en uygun, en iyi ve doğru bulduğu şeyi seçip ona yönelmesidir (Çağrı- Hökelekli 2000: 381). İrade kişinin bir fiile yönelmesini ve harekete geçme gücünü, ihtiyar ise birkaç şey arasından birini bilinçli olarak ve gönül rızasıyla seçmesini ifade eder (Apaydın 2000: 575).

Tasavvufta özgürlük bir makam ifade eder. Bu makam bir bakıma fenafillahtır. "Allah'tan başkasının kulu ve kölesi olmama"yı ifade eder. *Bir başka deyişle, hatırın, Allah'tan gayrisine bağlanmamasıdır. İsteklerinin köleliğinden kurtulmak olarak tecelli eder. Nurların nurunun tecellisinde boğulmak üzere, eserler ve şekillerin esaretinden sıyrılmak olarak tanımlanır. Arifin son makamıdır* (Cebecioğlu 2005: 165).

Azim: Azim, iradenin anlamıyla ilgili bir terimdir. Bir işi yapmak ya da yapmamak, bir eylemde bulunmak ya da bulunmamak, bir düşünce ve tasarımı gerçekleştirip gerçekleştirilmeme konusunda kesinleşmiş karar veya irade diye tanımlanır.

Tevekkül: “Allah’a güvenip dayanma” anlamında terim. “Vekele” kökünden türeyen tevekkül “birinin işini üstüne alma, birine güvence verme; birine işini havale etme, ona güvenme” manasına gelir. Tevekkül dinî ve tasavvufî bir terim olarak “bir kimsenin kendini Allah’a teslim etmesi, rızıkında ve işlerinde Allah’ı kefil bilip sadece O’na güvenmesi” şeklinde tanımlanır. Kişinin, kendini her durumda Allah’ın irade ve takdirine teslim ederek O’ndan gelene rıza göstermesi tevekkülün özünü meydana getirir (Çağrı 2012: 1-2).

Tevekkül tasavvufta bir makam ve hâl olarak kabul edilir. “Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh” sözü tevekkül bahis konusu olunca kulun gücünü ve kuvvetini terk etmesi demektir. Arif denilen müminlerin tevekkülü Allah için Allah ile ve Allah’a tevekküldür. Bu tevekkülde dünya ve ahret menfaatleri, bunlarla ilgili sebepler dikkate alınmaz. Arifin nefsi bu mertebede gassalın önündeki ölüye benzetilmiştir. Bu mertebede sofinin biri Hakk’a, diğeri halka bakan iki yönü yoktur; onun tek yönü vardır, sadece Hakk’a bakar. Bu mertebede talep, dua ve niyazdan söz edilmez (Uludağ 2012: 3).

Kader ve Tevekkül ile İlgili Manzumeler

Tevhid Yahut Feryat

*Ey rûh-ı fezâ-gerd, girân-seyr-i harîmin,
Ey nâtıka, dembeste-i esrâr-ı azîmin;
Maksûd bu hilkatten eğer ma’rifetinse;
Varmış mı o müthiş görünen gâyete kimse?
Bir sahne midir yoksa bu âlem nazarında?
Bir sahne ki milyarlarca oyun var üzerinde!
Bir sahne ki her perdesi tertîb-i meşîyyet;
Eşhâsı da bâzîçe-i âvâre-i kudret!
Cânîleri, kâtileri meydâna süren sen;
Cânîdeki, kâtildeki cür’et yine senden!
Sensin yaratan, başka değil zulmeti, nûru;
Sensin veren ilhâm ile takvâyı, fücûru!
Zâlimde te’addîye olan meyl nedendir?
Mazlûm niçin olmada ondan müteneffir?
Âkil nereden gördü bu ciddî harekâtı?*

Câhil neden öğrenmedi âdâb-ı hayâtı?

Bir fâilin icbârı bütün gördüğüm âsâr!

Cebrî değilim... olsam İlâhî ne suçum var? (Ersoy 2001: 53)

(Ey, gökleri dolaşan ruhun senin hariminde ağır aksak gezebildiği Rabbim; ey, fikir sahiplerinin, bilginlerin, çok söz söyleyebilenlerin senin yüce sırlarının karşısında dilinin tutulduğu Tanrım! Bu yaratılıştan maksat insanların seni bilmesi, tanınması ise, bu müthiş sonuca ulaşabilen var mı? Yoksa bu âlem senin nazarında, üzerinde milyarlarca oyunun oynandığı bir sahne midir? Hem öyle bir sahne ki orada oynanan her oyunun her sahnesi İlâhi irade tarafından düzenlenmiş; oynayan kişiler de senin kudretinin başıboş oyuncularındır. Canileri, katilleri yaratıp meydana süren sensin; caniye, katile cesareti veren yine sensin. Karanlığı da ışığı da yaratan sensin, başkası değil. Günahkârlığı da günahtan sakınmayı da ilham ile insanların gönlüne yerleştiren sensin. Zalimde; zulmetme isteği nedendir? Mazlum, niçin ondan tiksindir? Akıllı kişiler bu ciddi, olgun davranışları nereden gördü? Cahiller, hayat edeplerini neden öğrenmedi? Bütün bu gördüğüm belirtiler bir yapıcının, yaptırıcının zorlamasıyla olmuş işlerdir. Tanrım, ben cebrî değilim ama bu gördüklerim ve hissettiklerim karşısında, cebriyeye inanırsam suç mu?)

Akif, bu sözlerini, halkımızda gördüğü kötü davranışların verdiği üzüntü ve acı ile söylüyor; “Cebri değilim.” diyor ama cebriyeye inanmış gibi konuşuyor. Allah’a sitem gibi söylüyor ama zalimlere, canilere, cahillere sitem ediyor.

Hz. Peygamberin vefatından sonra, Müslümanlar arasında çıkan çatışmalar siyasi ve fikri bölünmelere sebep olmuştur. Bu olaylar ilâhi bir takdir midir? Sorusuna insanlar cevap aradılar. Bu, kader üzerinde münakaşaları doğurdu. Siyasi ayrılıklardan dolayı önce iki ayrı temel görüş ortaya çıktı. Bunlardan birisi “kaderiye”, diğeri “cebriye” adı ile anılmıştır. Daha sonra bu iki görüşü birleştirerek ortak bir çözüm aramaya çalışanlar olmuşsa da bu güne kadar, Akif’in ve Akif gibilerin çılgınlıklarına rağmen, ortak bir görüşün benimsendiği görülmemektedir.

Kaderiye: Sorumluluk doğuran fiillerin sadece insan iradesiyle gerçekleştiğini ileri süren itikadî mezhep. Sözlükte kaderiye “kadere mensup olan, kader taraftarı” manasındaki kaderîden gelmekle birlikte ilk dönemlerden itibaren bu anlamın aksine, sorumluluk doğuran fiillerle ilgili ilâhî kaderi reddedenleri ifade etmek üzere kullanılmıştır (Üzüm 2001: 64).

Kaderiye’ye göre insan hürdür. Kişi fiilini Allah’ın kendisine verdiği yaratma kudretiyle yaratır. Bu fiillerin yaratılmasında Allah’ın müdahalesi yoktur. Eğer bu fiilleri hür iradesiyle seçip yaratan kul değil de Allah olsaydı, kulun o fiilden dolayı ceza görmesi zulüm olurdu. Mu’tezile ve Kaderiye’nin kader konusundaki görüşleri “Kul fiilinin yaratıcısıdır. Bu fiillerin Allah’ın yaratması ile ilgisi yoktur.” şeklinde özetlenebilir. (Karabulut, 2008: 30)

Cebriye: İrade-i cüziyeyi, irade özgürlüğünü reddeden, insanlara ait iş ve hareketlerin, ilâhi irade tarafından önceden belirlenen plana göre, ilâhi zorlama etkisiyle meydana geldiğini ileri süren görüşe cebriye denilir. İnsanlara ait fiillerin, kendilerinin hiçbir etkisi olmaksızın yalnız ilâhi irade ve kudretin tesiriyle gerçekleştiğini ve insanların gerçek anlamda herhangi bir fiil sahibi olmadıklarını iddia edenlere cebriyeye denilir (Fettâh 1993: 205).

İslam dininde; kader, cebir (zorlama, mecbur etme) ve özgürlük konularındaki tartışmalar, yeni değildir. Musevilik, Hristiyanlık ve Budizm gibi dinlerde de inanılan ve tartışılan hususlardır. Ayrıca eski ve yeni bütün felsefe akımlarının tartışma konularından biridir. Ancak Hz. Peygamberin “Kader hakkında düşünmeyiniz.” dediği ve Hz. Ömer’in de bunu engellediği söylenir.

Siyasi gruplar oluştuktan ve aralarında büyük savaşlar olduktan sonra kader, İslam düşünürlerinin ve kelimcülerinin en çok konuştuğu konu hâline gelmiştir. *Emevi idarecilerinin, Hz. Ali taraftarlarına karşı siyasi otoritelerini hâkim kılmak ve yanlış icraatlarından dolayı kendilerini mazur göstermek, bu uygulamalarını herkese kabul ettirmek gayesiyle ilahi irade ve takdirin değişmezliği fikrini destekledikleri görülür* (Fettâh 1993: 205-206). Yani siyasi menfaatleri bakımından, Emevi idaresi cebriyeti savunmuş, halkı ve düşünürleri de buna zorlamışlardır.

Vaiz Kürsüde

Siyasetin kanı: Servet, hayatı: Satvettir,

Zebûn-kûş Avrupa bir hak tanır ki: Kuvvettir.

Donanma, ordu yürürken muzafferden ileri,

Üzengi öpmeye hasretti Garb'ın elçileri!

O ihtişamı elinden niçin bıraktın da,

Bugün yatıp duruyorsun ayaklar altında?

"Kadermiş!" Öyle mi? Hâşa, bu söz değil doğru:

Belâni istedin, Allah da verdi... doğrusu bu!

Taleb nasılsa, tabî'î, netice öyle çıkar,

Meşîyyetin sana zulmetmek ihtimâli mi var?

"Çalış" dedikçe şeriat, çalışmadın, durdun,

Onun hesâbına birçok hurâfe uydurdun!

Sonunda bir de "tevekkül" sokuşturup araya,

Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya! (Ersoy 2001: 274-275)

(Siyasetin, memleket idaresinin kanı servet; hayatı, bekası (ise) güçtür. Zayıfa zulmeden Avrupa bir tek hak tanır, o da kuvvettir. Osmanlı güçlüyken, donanması, ordusu zaferler kazanıp ileri yürürken, Avrupa elçileri üzengi öpmeyi arzu ederlerdi. O güçlü, şanlı hâlini niçin bıraktın da, bugün ayaklar altında yatıp duruyorsun? Bir de buna “kader” diyorsun. Haşa, bu söz doğru değil! Belanı istedin, Allah da verdi... Doğrusu bu! İstek nasılsa, doğal olarak sonuç

da öyle çıkar; İlahi iradenin sana zulmetmek ihtimali mi var? Din sana "çalış" dedikçe çalışmadın, durdun. Dinin hesabına birçok hurafe uydurdun! Sonunda bir de "tevekkül" sokuşturup araya, zavallı dini çevirdin onunla maskaraya!)

Akif, karşısında bir muhatap varmış gibi konuşuyor. Siyasetten, memleket yönetiminden söz ettiğine göre, bu muhatap Osmanlı yönetimidir. Bütün Müslümanlara hitap ettiği de söylenebilir. Bu muhataplığı şimdi kendi üzerimize de çevirebiliriz. Manzumenin aşağıdaki bölümünde muhatabın hem herhangi bir mütevekkil olduğu hem de savaştan, savaşa hazır olmaktan söz ettiği için yine yöneticilere seslendiği anlaşılmaktadır.

Bırak çalışmayı, emret oturduğun yerden,

Yorulma, öyle ya, Mevlâ ecîr-i hâsın iken!

Yazıp sabahleyin evden çıkarken işlerini,

Birer birer oku tek mil edince defterini;

Bütün o işleri Rabbim görür: Vazîfesidir...

Yükün hafifledi... sen şimdi doğru kahveye gir!

Çoluk, çocuk sürünürmüş sonunda aç kalarak...

Hudâ vekîl-i umûrun değil mi? Keyfine bak!

Onun hazîne-i in'âmı kendi veznendir!

Havâle et ne kadar masrafın olursa... verir!

Silâhı kullanan Allah, hudûdu bekleyen O;

Levâzımın bitivermiş, değil mi? Ekleyen O!

Çekip kumandası altında ordu ordu melek;

Senin hesâbına küffârî hâksâr edecek!

Başın sıkıldı mı, kâfi senin o nazlı sesin:

"Yetiş!" de kendisi gelsin, ya Hızr'ı göndersin!

Evinde hastalanan varsa, borcudur: Bakacak;

Şifâ hazînesi derhal oluk oluk akacak.

Demek ki: Her şeyin Allah... yanaşman, ırgatın O;

Çoluk çocuk O'na âid: Lalan, bacın, dadın O;

Vekîl-i harcın O; kâhyan, müdîr-i veznen O;

Alış seninse de, mes'ûl olan veriştin O;

Denizde cenk olacaktı... gemin O, kaptanın O;

Ya ordu lâzım imiş... askerinin, kumandanının O;

Köyün yasakçısı; şehrin de baş muhassılı O;

Tabîb-i âile, eczacı... hepsi hâsılı O. (Ersoy 2001: 274-275)

(Bırak çalışmayı, emret oturduğun yerden; yorulma, öyle ya, Mevlâ özel hizmetçin iken, sen neden çalışasın. Sabahleyin evden çıkarken işlerini yaz bir deftere, ver Rabb'ine. Rabb'im bütün o işleri görür, vazifesidir... Bak yükün hafifledi. Sen şimdi doğru kahveye gir! Çoluk çocuk aç kalarak sürünürmüş, sana ne. Allah senin işlerinin vekili, sorumlusu değil mi? Sen keyfine bak. Nasıl olsa, O'nun nimetlerinin hazinesi senin veznedir! Havale et, ne kadar masrafın olursa öder. Silâhı kullanan Allah, sınırları bekleyen Allah. Harp araç ve gereçleri biterse bitsin, nasıl olsa Allah tamamlar. Sen hiç dert etme; Allah, emrindeki meleklerden ordular dizer; senin hesabına düşmanı yere serer. Başın sıkıldı mı, senin nazlı bir seslenişin yeter. Yetiş, dediğinde ya kendisi gelir ya Hızır'ı gönderir! Evinde hastalanan varsa, bakmak Allah'ın borcudur. Şifa hazinesini derhal oluk oluk akıtır. Demek ki: Her şeyin Allah... yaşaman, ırgatın O; çoluk çocuk O'na ait. Lalan, bacın, dadın; giderini ödeyen; kâhyan, veznedarın Allah'tır. Aldığın seninse de, ödemekten sorumlu olan O'dur. Denizde cenk olacaktı... gemin ve kaptanın O'dur. Ya da ordu lâzım imiş... askerinin, kumandanının O'dur. Köyün yasakçısı, şehrin de baş yöneticisi; aile doktoru, eczacı... hepsi O'dur.)

Ya sen nesin? Mütevekkil! Yutulmaz artık bu!

Biraz da saygı gerektir... ne saygısızlık bu!

Hudâ'yı kendine kul yaptı, kendi oldu Hudâ;

Utanmadan da tevekkül diyor bu cür'ete... ha?

Yehûd Üzeyr'e, Nasârâ Mesîh'e ibn'ul-lah

Demekle unsûr-i tevhîd olur giderse tebâh;

Senin bu kopkoyu, şirkin sığar mı îmâna?

Tevekkül öyle tahakküm demek mi Yezdân'a?

Kimin hesâbına inmiş, düşünmüyor, Kur'ân ...

Cenâb-ı Hak çıkacak, sorsalar, muhâtab olan!

Bütün evâmire i'lân-ı harbeden şu sefîh,

Mükellefiyeti Allâh'a eyliyor tevcîh! (Ersoy 2001: 274-275)

(Ya sen nesen? Mütevekkilsin öyle mi? Yenilir yutulur şey değil artık bu! Biraz da saygı gerek... Ne saygısızlık bu! Allah'ı kendine kul yaptı, kendi oldu Tanrı; bu saygısız cesarete utanmadan bir de tevekkül diyor. Yahudiler Üzeyr'e, Hristiyanlar İsa'ya Allah'ın oğlu demekle tevhidin esası yıkılmış oluyor ise, senin bu kopkoyu şirkin imana sığar mı? Tevekkül Allah'a hükmetmek demek mi? Kur'ân-ı Kerim kim için inmiş, düşünmüyor. Sorsalar, onun muhatabı da Cenab-ı Hak çıkacak. Bütün emirlere harp ilan eden, karşı çıkan şu sersem cahil, yükümlülüğü, mecburiyeti Allah'a yöneltiyor.)

Burada Akif, böyle bir tevekkül anlayışının şirk olduğunu söylüyor ve dinî deliller gösteriyor. Tevekkül anlayışını bu hâle sokanlara sesleniyor. *Bütün evâmire i'lân-ı harbeden şu sefîh* dizesiyle de padişahı kastediyor. Onun da Emevi yöneticileri gibi, *bu kötülükler kendisinin yanlışlarından dolayı değil, Allah'ın takdiri olduğunu iddia ettiğini* ifade ediyor Akif.

*Görür de hâlini insan, fakat bu derbederin,
Nasıl günahına girmez tevekkülün, kaderin;
Sarılmadan en ufak bir işinde esbâba,
Muvaffakiyyete imkân bulur musun acaba?
Hamâkatin aşıyor hadd-i i'tidâli, yeter!
Ekilmeden biçilen tarla nerde var? Göster!
"Kader" senin dediğin yolda şer'a bühtândır.
Tevekkülün, hele, hüsrân içinde hüsrândır.
Kader ferâiz-i îmâna dahil... Âmennâ ...
Fakat yok onda senin sapmış olduğun ma'nâ.
Kader: Şerâiti mevcûd olup da meydanda,
Zuhûra gelmesidir mümkinâtın a'yânda.
Niçin, nasıl geliyormuş... o büsbütün meçhûl;
Biz ihtiyârımızinsûretindeniz mes'ûl.
Kader nedir, sana düşmez o sırrı istiknâh;
Senin vazîfen itâat ne emrederse ilâh.
O, sokmak istediğin şekle girmesiyle kader;
Bütün evâmiri şer'in olur bir anda heder!
Neden ya, Hazret-i Hakk'ın Resûl-i Muhterem'i,*

Bu bahsi men ediyor mü'minîne, boş yere mi? (Ersoy 2001: 275)

(İnsan, bu derbederin hâlini görürünce, nasıl tevekkül, kaderi suçlamaz? Her işinde sebeplere sarılmadan başarıya ulaşabilmen mümkün mü? Aptallığın, cehaletin normal sınırları aşmış, çok aşırı duruma ulaşmış; artık yeter! Ekilmeden biçilen tarla nerede var? Göster! Senin dediğin şekilde kader dine iftiradır. Tevekkülün hele, zarar içinde ziyandır. Kader iman farzları içindedir, amenna. Fakat onda senin sapmış olduğun mana yok. Kader; a'yânda (a'yan-ı sabitede) var olan, yaratılış şartları, durumları belirlenmiş, Allah'ın tasarladığı olabilecek şeylerin, zamanı geldiğinde suretleri, nitelikleri, özellikleri, durumları, hareketleri, sebepleri ile meydana gelmesidir. Niçin, nasıl geliyormuş... O büsbütün meçhul; biz kendi seçimimizden ve davranışımızdan sorumluyuz. Kader nedir? O sırrı araştırmak sana düşmez; senin vazifen Allah'ın emirlerine itaat etmektir. Kader, senin o sokmak istediğin şekle girerse, dinin, şeriatın bütün emirleri bir anda heder olur. Allah'ın muhterem resulü Hz. Muhammed'in kader konusunda münakaşayı yasak etmesi boşuna mı?). Burada "Neden ya, Hazret-i Hakk'ın Resûl-i Muhterem'i/Bu bahsi men ediyor mü'minîne, boş yere mi?" mısralarıyla "Kader hakkında ileri geri konuşmayın; zira kader, Allah'ın sırrıdır." (Kenzü'l Ummâl, 1/132) hadisine gönderme yapılmaktadır.

Bu kısımda şair, kaderin ve tevekkülün ne olduğunu söylüyor. Kaderin bir sır olduğunu ifade ediyor. Allah'ın ayan-ı sabitede, evrenin ve onda yaratacağı canlı-cansız, maddi-manevi her şeyin nasıl olacağını; olayların, durumların ne zaman meydana geleceğini belirlediği, bu sırrı insanların kavramasının mümkün olmadığını; bu yüzden Hz. Peygamberin "*Kader hakkında düşünmeyiniz.*" dediğini belirtiyor.

Manzumenin bundan sonraki bölümünde, İslam'ın kader anlayışına örnek olarak, İslam tarihinden bir olay anlatıyor. "*Kader deyince ne anlardı dinle bak Ashâb...*" diye başlıyor söze. Güvenilir kaynaklara göre, Hz. Ömer, emrindeki askerle, Şam tarafında fethe giden, Ebû Ubeyde komutasındaki orduya yardım için gitmişti. Hz. Ömer. Şam yolu üzerindeki Surg'a geldiğinde Ebû Ubeyde hemen karşılamaya koştu. Halife, komutana, "Nerdedir ordu? Ne yaptınız? Yapacak şey nedir?" diye sorular sordu. Ebû Ubeyde, "Askerde veba var." deyince; Hz. Ömer emrinde olanlarla birlikte, olduğu yerde durdu. "Vebaya karşı gitmek mi, gitmemek mi iyi?" diye, devrin din ulularına sordu. Muhacirlerin ve Ensar'ın fikrini aldı. Bunların bazıları, "*Maksat mühim, gidilmeli.*" dedi; bazıları da "*Hayır, bu tehlikedir!*" dedi. Fikirleri böyle karşıt görünce, Hz. Ömer'in canı sıkıldı. Kureyş'ten Medine'ye göç etmiş yaşlılara danıştı. Onlar, ihtilafsız olarak, "*Vebaya karşı gitmek hata olur.*" dediler. Hz. Ömer, "*Yarın dönün.*" diye Ashab'a emri verdi. Onlar dönüş yoluna koyulduklarında, Ebû Ubeyde çıkıp "*Ya Ömer, uğurlar ola, firarınız kaderu'llâhtan mıdır şimdi?*" deyince, Hz. Ömer döndü "*Doğru.*" dedi, "*Şu var ki bir kaderu'llâhtan kaçarken biz, koşup öbür kaderu'llâha doğru gitmedeyiz.*" diye cevap verdi. O sırada İbn-i Avf geldi, hemen tâûn hadisini söyledi: "*Veba olan yere girmeyin; veba olan yerde iseniz çıkmayın.*" (Buhârî, Müslim, Tirmizî).

Olayı böyle anlattıktan sonra:

Ebû Ubeyde tabî'i susar duyunca bunu.

Muhâcirîn-i Kureyş'in, kibâr- ı Ashâb'ın,

Şeriâtın koca bir rüknü: İbn-i Hattâb'ın:

Kader denince ne anlardı hepsi, anladın a! ..

Utanmadan yine kalkışma Hakk' a bühtâna (Ersoy 2001: 277)

(Peygamberi görmüş, sohbetinde bulunmuş ilk Müslümanlar olan Ashab'ın, Ensar'ın ve şeriâtın koca bir temel direği olan İbn-i Hattâb'ın, (Hz. Ömer) kader denince ne anladıklarını şimdi sen de anladın değil mi? Artık utan, Hakk'a iftiraya kalkışma.) diye de dersini verir.

Akif'in anlattığı bu olaydan kaderin ne olduğunu, düşünen insan elbette anlar. Burada işin içine akıl, bilgi ve irade giriyor. Hz. Ömer, aklını kullanmış; akıllı, bilgili kişilere danışmış, sonra da iradesini ortaya koymuş; Şam fethinden vazgeçmek pahasına askerinin sağlığını tercih etmiştir. İrade; iki şeyden, iki yoldan, değişik durumlardan hayırlı ve iyi olanı seçmektir. İyiyi-kötüyü, hayrı-şerri, güzeli-çirkini, zulmü-adaleti, bilgiyi-cehaleti, hastalığı-sağlığı, imanı-küfrü... yaratan Allah'tır; bunların hepsi Allah'ın takdiridir. Ama insana da takdir hakkı vermiştir. Bunlardan iyisini seçmesi için insana akli ve iradeyi veren de Allah'tır. Türkiye'de birçok deprem kuşağının olması, yaşadığımız yerin, "altımızın çürük olması" kaderdir, ama binamızın çürük olması kader değildir. İnsanın "depresi durduramayışı" kaderdir, ama hasarına razı olmak kader değildir. Yağmur yağdığında sel çıkacağını bile bile dereye ev yapmak, sel yatağına köprüyü çürük ya da küçük yapmak kader değildir. Bu devirde bu kadar bilgi edinme, öğrenme vasıtası varken cehalet kader midir? Allah, kimseye "Öğrenme." ya da "Hayrı bırak, şerri seç." diyor mu?

Tevekkülün, hele ma'nâsı hiç de öyle değil.

Yazık ki: Beyni örümcekli bir yığın câhil,

Nihâyet oynayarak dîne en rezîl oyunu.

Getirdiler, ne yapıp yaptılar, bu hâle onu!

Yazık ki: Çehre-i memsûha döndü çehre-i dîn:

Bugün kuşatmada İslâm'ı bir nazar: Nefrîn.

Tevekkül inmek için tâ bu şekl-i mübtezele,

Nasıl uyuttunuz efkârı, bilsem, ey hazele?

Nasıl durur aceb alnında şer'-i ma'sûmun.

Bu simsiyâh izi hâlâ o levs-i meş'ûmun?

Tevekkül öyle yaman bir şîâr-ı îmândı.

Ki kahramân-ı fezâil denilse şâyândı.

yazık ki: Rûhuna zerk ettiler de meskeneti;

Cüzâma döndü, harâb etti gitti memleketi! (Ersoy 2001: 277)

(Tevekkülün, hele anlamı hiç de öyle değil. Yazık ki, beyni örümcekli bir yığın cahil, sonunda oynayarak dine en rezil oyunu; getirdiler, ne yapıp yaptılar, bu hâle onu! Yazık ki, dinin yüzü çirkinleştirilmiş bir yüze döndü. Bugün İslâm'ı lanetli, lanet ettirici bir bakış, bir görünüm kuşatmada. Ey aşağılık yüzsüzler, şerefsizler! Tevekkülü bu kadar ucuz, değersiz, hor görülen şekle düşürmek için, düşünceyi, halkın fikrini nasıl uyuttunuz? Bu uğursuz pisliğin simsiyah izi, tertemiz, korunmuş dinin alnında hâlâ nasıl duruyor? Tevekkül öyle yaman bir iman belirtisi idi ki, ona erdemler kahramanlığı (ya da kahramanlık erdemleri) denilse yakışırdı. Ne yazık ki, onun ruhuna miskinlik, tembellik, beceriksizlik, şırınga ettiler; tevekkül cüzama döndü, harap etti gitti memleketi!)

Cüzama dönen ve memleketi harap eden tevekkül anlayışı, "Mademki insan hayatındaki her şey, Allah tarafından planlanmış; insan, değiştirilemez olan bu kadere göre yaşamak zorundadır, öyleyse çalışmaya, öğrenmeye ne gerek var. Hatta bazı tasavvuf tarikatlarına göre, ibadete ve duaya ne gerek var?" düşüncesini doğuran bir anlayıştır. Müslümanları miskinliğe, tembelliğe, cehalete ve dolayısıyla melâmete sürükleyen bir tevekküldür bu.

Harput ağzında *tevekeli/tevekkeli* diye söylenen bir söz bulunmaktadır. Tevekkülden gelen bu söz "aptal, idraksiz, düşüncesiz, etrafında olup bitenleri ve dış dünyayı algılamaktan aciz kişiler"e sıfat olur. Demek ki, bu şekilde bir tevekkül cehaletten ve aptallıktan başka bir şey değildir.

Tevekkül olmasa kalmaz fazîletin nâmı. ..

Getir hayâline bir kerre Sadr-ı İslâm'ı;

O bî-nihâye füyûzun yarım asırlık bir

Zaman içinde tecellîsi hangi sâyededir?

Bu müddetin ne ki akvâma nisbeten hükmü,

Bir inkılâba yetişsin? .. Bu hiç görülmüş mü?

Zamân içinde zamân tayyolunmak imkânı

Görülmedikçe tahayyür bırakmaz insânı!

Zalâm-ı şirki yarıp fışkırınca dîn-i mübîn.

Yayıldı sîne-i Bathâ'ya bir hayât-ı nevîn.

Bu inkılâbı henüz rûhu duymadan Garb'ın,

Kuşattı satveti dünyâyı bir avuç Arab'ın!

Dayandı bir ucu tâ Sedd-i Çîn'e; diğer ucu,

Aşıp bulut gibi, binlerle yükselen burcu,
 Uzandı ansızın İspanya'nın eteklerine.
 Hicâz'ı, Çin'i düşün nerde? Nerededir Pirene!
 Nedir bu harikânın sırrı? Hep tevekküldür:
 Ki i'timâd-ı zaferden gelen tahammüldür.
 Tevekkül olmaya görsün yürekte azme refik;
 Durur mu şevkına pervâne olmadan tevfiğ?
 Cenâb-ı Hak ne diyor bak, Resûl-i Ekrem'ine:
 "Bütün serâiri kalbin ihâta etse, yine,
 Danış sahâbene dünyâya âid işler için;
 Rahîm ol onlara ... Sen, çünkü, rûh-i rahmetsin.
 Hatâ ederseler aldırma, afvet, ihsân et;
 Sonunda hepsi için iltimâs-ı gufrân et.
 Verip karârı da azm eyledin mi ... Durmayarak
 Cenâb-ı Hakk'a tevekkül edip yol almaya bak." (Ersoy 2001: 277-278)

(Tevekkül olmasa erdemin adı kalmaz. İslam'ın başlangıç zamanını hayaline getir, düşün bir kere. O tükenmez üstünlüklerin yarım asırlık bir zaman içinde meydana gelmesi hangi sayededir? Bu kadar kısa bir sürede bir milletin bir değişime yetiştiği, geliştiği görülmüş mü? Zaman içinde zaman atlama olabirliği görülmedikçe insanı hayrette bırakmaz. Apaçık ve açıklayıcı olan İslam dini şirk karanlığını yarıp fıskırınca, Mekke'ye yepyeni bir hayat yayıldı. Bu değişimi Batı'nın ruhu henüz duymadan, bir avuç Arap'ın hamlesi, galip gücü dünyayı kuşattı. Dayandı bir ucu ta Çin Seddine; diğer ucu, aşıp bulut gibi, binlerle yükselen burcu, uzandı ansızın İspanya'nın eteklerine. Hele bir düşün Hicaz nerde, Çin nerede, Pirene nerde? Nedir bu harikanın sırrı? Hep tevekküldür; zafere güvenmeden doğan dayanma gücüdür, inançtır. Tevekkül insanın kararına, niyetine yoldaş olmazsa, yani başarma, zafere ulaşma inancı olmazsa- ki bu inanç, Allah'ın yardımına güvenmedir- başarıya ulaşmak zorlaşır. Bak Cenab-ı Hak Elçisi Hz. Muhammed'e ne diyor, "Bütün sırları kalbin kavrasa da yine, dünya işleri için, sahabene danış. Onlara yumuşak davran. Hata ederseler başışla, iyilik et; Sonunda hepsi için başışlanma dile. Kararını verdikten sonra durmayarak Allah'a tevekkül edip yol almaya bak.)

"Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan başışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah,

tevekkül edenleri sever." (Al-i İmran, 3/159). Bu ayette, Allah tevekkülün ne olduğunu söylemiş: Bilgiye, düşünmeye, araştırmaya, planlamaya dayalı bir teşebbüsten, azim ve gayret ile bir çalışmadan sonra Allah'a güvenmek. Allah diyor ki önce kendine güven, sonra bana güven. Yani bir işe girişeceğin zaman hesabını kitabını iyi yap. Önce o iş için gerekli bilgiyi edin; araç ve gerecini hazırla, planını programını yap; başarıya ulaşmak için yeterli gücü kazan, ondan sonra bana güven. İşte böyle bir tevekkül insanlara erdem, milletlere üstünlük kazandırır. Nitekim İslamiyet kısa bir sürede siyaset ve medeniyet bakımından ilerlemiş; geniş bir coğrafyaya yayılmış; büyük İslam devletleri kurulmuştur. Müslümanların ilk başarılarının böyle bir tevekkül inancı sayesinde meydana geldiğini söylüyor, Akif. Böyle bir inançla işe başlayan insanda başaramama korkusu ve vesvesesi olmaz; teşebbüs arzusu, çalışma azmi ve gayreti artar. Bu bakımdan *irade* ve *tevekkül* ahlak felsefesinin de konuları arasındadır.

Özgür irade neydi? "Özgür" olmasa zaten iradeden söz edilemez. Öyleyse irade neydi? "*İnsanın tasarımları ve görüşleri üzerinde bilinçli bir düşünüp taşınma ile seçerek ve tavır olarak eyleme karar verme yeteneği*" idi. İrade, "*İnsanın iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırarak kendisi için hayırlı olanı seçip ona yönelmesi*" idi. Bu da zaten ahlakın temel kuralıdır. Demek ki, doğru anlaşılıp doğruya uyulduğu zaman, irade ve tevekkül, hem ahlakî erdemleri hem insanî erdemleri hem de kulluk erdemlerini kişiye kazandırır.

Demek ki: Azme sarılmak gerek mebâdide;

Yanında bir de tevekkül o azmi te'yide.

Hülâsa, azm ile me'mûr olursa Peygamber;

Senin hesâbına artık, düşün de bul, ne düşer!

Şeriatin ikidir en muazzam erkânı;

Kimin ki öyle müzebzeb değildir îmânı;

Ayırmaz onları, bir addedip tevessül eder.

Açıkça söyleyelim: Azm eder, tevekkül eder:

Ne din kalır, ne de dünya bu anlaşılmazsa ...

Hem anlayın bunu artık, hem anlatın nâsa.

Bu anlaşılmalı... Yâhut uzat bacaklarını,

Pamuklu şilteyi buldun mu, anma hiç yarını!

Ne olsa, pufla yataktan açılma tek bir adım;

İçin sıkıldı mı, gelsin boğuk boğuk "Bakalım

Cenâb-ı Hak ne yapar?" virdi yorgan altından!

Cenâb-ı Hak ne yapar, bilmiyor musun o zamân:

Araştırır "Bakalım bir kulum ne yaptı?" diye ...

Kıvr da şilteyi öyleyse bak ilerlemeye. (Ersoy 2001: 278-279)

(Demek ki: Öncelikle azme sarılmak gerek; yanında bir de o azmi kuvvetlendiren tevekkül gerek. Sözün kısası, Peygamber'e azmetmesi emrediliyorsa; senin hesabına artık ne düşer, düşün de bul. Şeriatın en önemli iki esasıdır bu. İmanı, inancı öyle ikicilikte, kararsız olmayan kişi, bu ikisini birbirinden ayırmaz; daima beraber tutar; öylece işe koyulur. Açıkça söyleyelim; önce azim ve ceht eder, sonra da tevekkül eder. Bu durum böyle anlaşılmaz ve böyle uygulanmazsa ne din kalır, ne de dünya. Artık, bunu hem anlayın, hem halka anlatın. Bu anlaşılmalı... Yahut uzat bacaklarını, pamuklu şilteyi buldun mu, düşünme hiç yarını! Ne olursa olsun, pufla yataktan bir adım bile ayrılma. İçin sıkıldı mı yorgan altından şu sözü, boşuk boşuk söyle: *Bakalım Cenâb-ı Hak ne yapar? Cenâb-ı Hak ne yapar, bilmiyor musun o zaman: Araştırır "Bakalım bir kulum ne yaptı?" diye... Öyleyse yatağı, döşeği toplu, ilerlemeye bak.)*

Akif, tevekkülün nasıl olması gerektiğini, izaha gerek bırakmadan, böylece söyledikten sonra, ona örnek olacak hikâyeler anlatmaktadır. "*Senin şu hâlini Sa'di ne hoş anlatıyor.*" diyerek Akif, Sa'di'den bir hikâyeye alıyor: Kalenderin biri köyden sabahleyin çıkar, nasibini arar; dönüşte kırdaki akşamlar. Fakat güneş batarak, ortalık karardıkça görür ki, yerde yatılmaz, hemen çıkar ağaca. Adam ağaçta iken bir inilti işitir... Bakar ki, bir kötürüm tilki ağacın altında inlemektedir. Gezip avlanamaz, çünkü bacakları sakat. Belli ki açlıktan inliyor. Az sonra, avladığı bir ceylanı ağzında taşıyarak bir aslan gelir. Yerdeki tilki iniltiyi keser, ağaçtaki adam nefesini tutar. Aslan avını yiyip gider. Tilki sürünerek yanaşır aslanın av artığına. O da karnını doyurur ve rahatlar, uyur. Adam, bu olayı görünce düşünmeye başlar. "*Cenâb-ı Hak ne kadar merhametli; açım diye inleyen sakat bir tilki görünce rızkını ayağına gönderiyor. O hâlde çalışmaya ne gerek var. Değer mi koşmaya akşam sabah, bu yalan dünyada? Dolaşmayan dolaşandan akıllı; baksana horul horul uyuyor topal tilki, senden tok! Tevekkül etmeli öyleyse bundan sonra. Yazık bu ana kadar çektiğim sıkıntılara.*" diye düşünür. Sabah olunca, dağ başında bir mağara bulup ebedî i'tikâfa niyet eder. Birinci gün geçer, gelen giden olmaz. İkinci gün açlık iyice bastırır. Adam hâlsizleşir. Üçüncü gün artık açlıktan bayılır. Fakat işittiği bir sesle silkinir, uyanır: O ses ona, "*Dolaş da yırtıcı aslan kesil be hey miskin! Niçin yatıp, kötürüm tilki olmak istersin? Elin, kolun tutuyorken çalış, kazanmaya bak ki artığınla geçinsin senin de bir yatalak.*" (Ersoy 2001: 279-280).

Bu hikâyeyi anlattıktan sonra, Hz. Ömer'den şu olayı da nakleder:

Ömer, tevekkülü elbet bilirdi bizden iyi ...

Ne yaptı "biz mütevekkilleriz" diyen kümeyi?

Dağıttı, kamçıya kuvvet, "gidin, ekin" diyerek.

Demek: Tevekkül eden, önce mutlaka ekecek;

Demek: Tevekküle pek sığmıyormuş, anladın a,

Sinek düşer gibi düşmek şunun bunun kabına. (Ersoy 2001: 280)

(Ömer, tevekkülü elbette bizden iyi bilirdi. "Biz mütevekkilleriz." diyen topluluğu ne yaptı, biliyor musun? Kamçılıyarak dağıttı, "Gidin, ekin!" diyerek. Demek: Tevekkül eden, önce mutlaka ekecek. Başkalarının sofrasına, şunun bunun kabına sinek gibi düşmek tevekküle sığmıyormuş, anladın değil mi?)

Bir öykü de Mevlana'dan anlatıyor. Cenâb-ı Mevlânâ, şu küçük öykü ile ibret bakışına dünya kadar mana açmış: Eski bir evin sahibi, zavallı bir adam; delik deşik, harap evinin hâlini gördükçe, her gün şu yolda seslenir: "Bana haber vermeden yıkılma sakın. Yoksa Allah korusun çoluk, çocuk hep biteriz.". Böyle yıllar gelir, geçer. Derken, bir akşam gelir bakar ki, o eski yuva yıkılmış ve ailesi altında kalmış. Bu acı durumu görünce adamcağız, evinden kalan taş yığını yıkıntısına döner ve der ki: "Meğer aldandırmışım, desene! Ey eski dost! Sana ne oldu, bunca yalvarışım boşuna mıydı? Çocuklarım yetim kalacakken şimdi ben yetim oldum. Sana sakın haber vermeden yıkılma demez miydim? A zalim, bu muydu senden ümidim? Hakkı, hukuku gözetme, ahde vefa nedir, bilmez misin? Yazık, yazık sana sarf ettiğim emeklerime!". O taş yığınları, gaipten gelen bir ses ile o zavallı adama der: "Haksız yere güceniyorsun. Karşıma geçip de feryat etme şimdi. Sana haber vermedim mi? Hep verdim. Amma sen kulak vermedin. Ey cahil! Duvarlarımda yarık sandığın ağızlardan, birer sızlanma dili uzattım. Fakat sen, her gün ağzımı çamurla kapardın; beni susturdun." (Ersoy 2001: 284-285).

Akif'in anlattığı bu öykülere bir tane de ben ekleyeyim. Aziz, Kaya Bilgegil Hocamdan (Allah ona rahmet etsin): Medresenin birinde bir öğrenci (Hasan Efendi), bir kitapta "Allah kulunun rızkını ayağına gönderir." cümlesini okuyunca medresenin izbe bir yerinde, izbe bir odaya kapanır. Yemek vakitlerinde, yemekhaneye gitmez. Arkadaşları onu ararlar; koridorları dolaşırlar, "Hasan Efendi! Hasan Efendi!" diye seslenerek. Birkaç öğün böyle geçer. Hasan Efendi, sesini çıkarmaz; yerini belli etmez. Ama açlık dayanılmaz duruma ulaşıncı, arkadaşları koridorda ararlarken, Hasan Efendi içeriden "Öhöö, öhöö!" diye ses verir. Arkadaşları "Bulduk Hasan Efendi'yi." deyip yemeği önüne koyarlar. Hasan Efendi, karnını doyurduktan sonra, "Demek ki Allah kulunun rızkını ayağına gönderir sözü doğru; ama kulun da en azından bir öhöö demesi gerekiyor." der ve okuduğu kitaba derkenar düşer.

Bizim muhiti, bizim halkı seyredince nazar;

Görür ki: Beyni bozulmuş yığın yığın kafa var.

Düşünceler mütehaliftir istikamette;

Şu var ki, hepsi nihayet bulur sakamette!

Birinci zümreyi teşkil eden zavallı avâm,

Bıraksalar edecek tatlı uykusunda devam.

Bugün nasibini yerleştirdince kursağına:

"Yarın" nedir? Onu bilmez, yatar dönüp sağına.

Yıkılsa arş-ı hükûmet, tıkılsa kabre vatan,

Vazifesinde değil: Çünkü "hepsi Allah'tan!"

Ne hükmü var ki esâsen yalancı dünyânın?

Ölürse, yan gelecek cennetinde Mevlâ'nın.

Fenâ kuruntu değil! Ben derim, sorulsa bana:

"Kabul ederse cehennem ne mutlu, amca sana!" (Ersoy 2001: 292)

(Bizim çevremizi, bizim halkımızı insan seyredince görür ki: Beyni bozulmuş yığın yığın kafa var. Düşünceler aynı yönde değil; birbirine uymaz. Şu var ki, hepsi bozuktur; hepsi yanlışta varır. Birinci grup, en kalabalık topluluğu meydana getiren zavallı halk, bıraksalar tatlı uykusunda devam edecek. Bugün nasibini kursağına yerleştirdince, yarını düşünmez; sağına dönüp yatar. Yönetimin çatısı yıkılsa, vatan kabre tıkılsa, sorumluluk duymaz. Çünkü hepsi Allah'tan! Aslında, bu yalan dünyanın ne hükmü var. Ölürse, yan gelip yatacak cennetinde Mevlâ'nın. Fena kuruntu değil! Ben derim, sorulsa bana: Kabul ederse cehennem ne mutlu, amca sana!)

Emeviler zamanında başlayan, cebriyenin savunduğu tevekkül anlayışının halkımızın zihnine nasıl sokulduğunu ve bu düşüncenin sorumluluk kavramını nasıl yok ettiğini söylüyor, Akif. Böyle bir tevekkül anlayışının yanlışlığını ve zararlarını yukarıdaki metinlerde de söylemişti. Ama burada daha çarpıcı bir ifade var: *"Bu tevekkülle cennete gitmeyi umut eden cahilleri cehennem de kabul etmez."* diyor şair.

Hatıralar-4 Eylül 1330 -17 Eylül 1914

Şehamet dini, gayret dini ancak Müslümanlıktır;

Hakiki Müslümanlık en büyük bir kahramanlıktır.

Cebanet, meskenet, dünyada, sığmaz ruh-ı İslam'a ...

O îmân kuvvet ihzârıyla emretmişti... Lâkin, biz

"Tevekkelnâ" deyip yattık da kaldık böyle en âciz!

O îmân, farz-ı kat'idir diyor tahsîli irfânın...

Ne câhil kavmiyiz biz Müslümanlar, şimdi, dünyânın! (Ersoy 2001: 318-319)

[Bir kısım insanlar, müminlere: “Düşmanlarınız olan insanlar, size karşı asker topladılar; aman sakının onlardan!” dediklerinde bu, onların imanlarını bir kat daha arttırdı ve “Allah bize yeter. O ne güzel vekildir!” dediler.” (Al-i İmran 3/173).]

(Akıllıca cesaret, akla dayalı yiğitlik dini, gayret, çaba dini sadece Müslümanlıktır. Gerçek Müslümanlık en büyük bir kahramanlıktır. Korkaklık, miskinlik İslam'ın ruhuna sığmaz. O iman, İslam dini; çalışmayı, çabalamayı, gayreti kuvvetle emretmişti; fakat biz tevekkelnâ deyip yattık ve böyle aciz duruma düştük. O iman, İslam dini; okuyup öğrenmek, ilim irfan sahibi olmak kesinlikle farzdır diyor. Oysa biz Müslümanlar şimdi, dünyanın en cahil halkıyız.)

Akif, bu metnin ilk iki dizesinde birbirinin karşıtı dört kavram saymış: Şehamet karşıtı cebanet; gayret karşıtı meskenet. Müslümanlığın özü, gerçeği *şehamet ve gayret* iken, siyasetçiler ve tarikatlar onu *cebanet ve meskenet* dini durumuna getirmişlerdir. Siyasetçiler sindirme, itaat ettirme yolunu seçtiği; tarikatlar meskenet ve melâmet öğretisi yaptığı için bu güne kadar, tevekkül telakkisinde bir değişiklik olmamıştır.

Hatıralar-20 Haziran 1913

Müslümanlık huy güzelliğinden ibarettir. Hadis

Biz ki yarmıştık şu'ünün en büyük ummânını;

Çiğnemiştik yükselen emvâc-ı bî-pâyânını

Biz ki edvârın, kurûnun, hâdisâtın rağmına,

Hâkim olmuşuk bütün bir âlemin eyyâmına;

Şimdi tek bir dalganın pâmâl-i izmihlâliyiz!

Şimdi sahillerde mahkûmiyyetin timsâliyiz!

Böyle bir sadmeyle alt üst olsun en müdhîş gemi ...

Dehşetin te'siri hâlâ sarsıyor endişemi!

Öyle salgındır felâket, öyle anîdir ölüm:

Hem görür göz, hem aceb rü'yâ mıdır, der, gördüğüm?

Nerde rü'yâ! Gördüğün aynıyle vâkidir senin. (Ersoy 2001: 316)

(Müslümanlık huy güzelliğinden ibarettir. Şanların/olayların en büyük okyanusunu yarmış, onun sınırsız yükselen dalgalarını çiğnemiş olan biz; devirlere, yüzyıllara, olaylara rağmen bütün bir âlemin zamanına hâkim olan biz, şimdi tek bir dalganın vuruşuyla yok olmuşuz. Şimdi kıyılarda tutsak olmuşuz. Böyle küçük bir çarpma ile o müthiş

geminin devrilip batmasının korkunçluğu, düşüncelerimi sarsıyor. Bu o kadar salgın ve büyük bir felaket ki; o kadar ani bir ölüm ki... Gözümlle gördüğüm hâlde, "Acaba rüya mıdır?" diye soruyorum. Ne rüyası! Senin gördüğün tamamen gerçektir.) Akif, şanlı bir geçmişi olan Osmanlı'nın çöküşünden bahsediyor.

Gayr-i vâkî noktalar: Ancak o mühlik sadmenin,

Bir dışardan, bir kazâ, bir nâgehânî olması.

Bir de-en yanlış kana'at- âsümânî olması;

Dâhilîdir sadme... Hariçten değil... Asla değil!

Sonra, olmaz ez-kazâ dünyâda bir şey, böyle bil!

Nâgehânî lafzının ma'nâsı yoktur, herzedir.

En beyinsizler bu istikbâli zîrâ kestirir.

Gökten inmez bir de hiçbir şey... Bütün yerden taşar;

Kendi ahlâkiyle bir millet ölür, yâhut yaşar.

(Gerçek olmayan hususlar: O yıkıcı çarpışın dışarıdan ansızın ve İlahi takdir ile gelen bir sarsıntı olduğu düşüncesidir. Bu felaketin gökten/Allah'tan geldiğini söylemek çok yanlıştır. Çarpma, sarsılma içeridendir, dışarıdan gelen değil. Asla değil! Dünyada hiçbir şey kazaen olmaz, böyle bilin. Nâgehânî, ansızın sözünün anlamı yoktur, boş lakırdıdır. Çünkü en beyinsizler bile bu geleceği kestirir; sonucun böyle olacağını bilir. Hiçbir şey gökten inmez; bütün yerden taşar. Bir millet kendi ahlâkiyle ya ölür yahut yaşar.)

Manzumenin bu bölümü bizim kader anlayışımızı ifade ediyor. Akif, "Bu kader değil ahlaksızlıktır." diyor. Ayrıca bu metinde o devir yöneticilerinin kendilerini savunmak için söyledikleri ve söylettikleri sözler de var: "Bu Allah'tan gelen bir felakettir, kaderdir. Bu dışarıdan gelen yıkıcı bir sarsıntıdır, içeriden olmadığı için bizim bir kusurumuz, ihmalizim yoktur. Ansızın olan bir durumdur, tedbir almaya zaman bulunamamıştır." gibi. Biz, başımıza gelen kötülüklerin sebebini, suçlusunu hep kendi dışımızda ararız; şeytanı, düşmanı suçlarız, hatta takdir-i İlahi diye Allah'a bile suç isnat ederiz. Akif, bu felaketin Allah'tan ya da dışarıdan gelmediğini, kendi bilgisizliğimiz, akılsızlığımız, tembelliğimiz, tedbirsizliğimiz yüzünden başımıza geldiğini söylüyor. Bu metnin ahlakla olan ilgisini, "AHLAK" başlıklı yazımızda belirtmiştik. Ama Akif'in "bir millet kendi ahlâkiyle ya ölür ya yaşar" dizesi kader ile de ilgili. Burada Akif'in ahlak kelimesinin anlamını hayli genişlettiği görülüyor. Ahlak, bir milletin tarih boyunca edindiği maddi, manevi bütün bilgi birikimi; kültür ve medeniyet kavramlarının kapsamında olan her şeyi kapsar hâle geliyor. Milletin bekasını sağlayan, vatan ve millet aşkı ile çalışmak, gayret sarf etmek; bu amaçla her türlü bilgi ve beceriyi kazanmak, her türlü teknik ve vasıtaya sahip olmak gibi erdemler ahlaklılık

sayılırken, bizi felakete sürükleyen, tevekkül anlayışımızın sonucu olan, bilgisizlik, akılsızlık, tembellik, tedbirsizlik de ahlaksızlık olarak kabul edilmektedir.

SONUÇ

Akif, kaza ve kaderin varlığını, iman ve itikat prensibi olarak kabul ediyor. İnsanın özgür iradeye sahip olduğunu ve sorumluluğunun bulunduğunu kuvvetle vurguluyor. Hz. Peygamberin tavsiyesine uyararak, insanların kaderi sorgulamamasını istiyor. Akif, kaderin ve tevekkülün ne olduğunu, fakat Müslümanlar arasında yanlış anlaşıldığını iyi biliyor; doğrusunu öğretmeye çalışıyor. Bir din ve ahlak öğreticisi gibi ya da bir vaiz gibi sürekli karşısında varsaydığı birilerine hitap ediyor. Bu muhataplarının genel vasfı ise kaderi ve tevekkülü yanlış anlayıp yanlış anlatanlar ve yanlış uygulayanlar olması. Ama kullandığı ifadeye ve sözcüklere bakıldığında, bunların genellikle, son dönem Osmanlı yöneticileri, din adamları ve tarikat mensupları ile onların öğretilerine uymuş cahil halk olduğu anlaşılıyor.

Akif, söylediklerini hadisler ve ayetlerle; örnekler vererek öyküler anlatarak destekliyor. Böylece konunun tam kavranmasını sağlamaya çalışıyor.

KAYNAKÇA

Akarsu, Bedia (1975). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.

[Journal of Turkish Language and Literature](#)
[Volume:6, Issue:2, Spring 2020, \(180-201\)](#)
[Doi Number: 10.20322/littera.708480](#)

- Alâuddin Aliyyü'l-Müttakî İbn-i Hüsâmeddin el-Hindi, *Kenzü'l-Ummâl*, 1:132.
- Apaydın, H. Yunus (2000a). "İhtiyar". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 21. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 575-576.
- Apaydın, H. Yunus (2000b). "İrade". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C.22. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 384-387.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil (256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, I, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 2002.
- Cebecioğlu, Ethem (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yay.
- Çağrı, Mustafa (1991). "Azim". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 328-329.
- Çağrı, Mustafa (2002). "Kesb". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 25. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 302-304.
- Çağrı, Mustafa (2012). "Tevekkül". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 41. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 1-2.
- Çağrı, Mustafa, H. Hökeleli (2000). "İrade". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C.22. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 380-384.
- Çelebi, İlyas (2006). "Mu'tezile". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 31. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 391-401.
- Demir, Osman (2012). "Tevlîd". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 41. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 38-39.
- Fettâh, İrfan Abdülhamid (1993). "Cebriyye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 205-208.
- Frolov, İvan (1991). *Felsefe Sözlüğü*. çev. Aziz Çalışlar. İstanbul: CEM Yay.
- Güler, Zülfî (2019). "Safahat'tan Seçmeler Cihâd-İçtihad". *Journal of Turkish Language and Literature* 5 (3): 375-398.
- Hökeleli, Hayati (1996). "Fıtrat". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 13. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 47-48.
- Karabulut, Şükran (2008). *Ebû Hanîfe'nin Kader, İnsan Fiilleri ve Büyük Günah Hakkındaki Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi: Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Mehmet Âkif Ersoy (2001). *Safahat*, haz. Cemal Kurnaz vd. İstanbul: MEB Yay.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc b. Müslim Kuşeyrî (261/875), *Sahîhu Müslim*, I- II, Dâru Taybe, Riyad 2002.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, (279/892), *Sünenü't-Tirmizî*, I, (Thk. Muhammed Nâsiruddin Elbânî), Mektebetü'l-Meârif, Riyâd, ts.
- Uludağ, Süleyman (2012). "Tevekkül". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 41. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 3-4.
- Üzüm, İlyas (2001). "Kaderiyye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 24. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 64-65.
- Yavuz, Yusuf Şevki (2000). "İrade". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 22. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 379-380.

Yavuz, Yusuf Şevki (2001a). "Kader". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 24. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 58-63.

Yavuz, Yusuf Şevki (2001b). "İstîtâat". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 23. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 399-400.

Yavuz, Yusuf Şevki (2002). "Kesb". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 25. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 304-306.

Yazıcıoğlu, Mustafa Said (1996). "Fiil". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C.13. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 59-64.

